

відносин. Так, з факту належності особи до жіночої статі, що обумовлено фактом народження (подія), випливають спеціальні заходи для охорон праці і здоров'я жінок. Тут маються на увазі жінки, що реалізують конституційне право на працю, а для цього необхідно досягнення визначеного трудовим законодавством віку (подія) і укладення трудового договору (дія). Таким чином, стан існує як фактор, що справляє тривалий вплив на правовідносини. Можна вважати, що необхідність виділення фактів-станів підтверджена не тільки теоретичними дослідженнями, але й одержує своє вираження в практиці правового регулювання.

Очевидно, будь-яка спроба класифікації юридичних фактів за новою підставою буде становити інтерес, якщо вона допоможе поглибити наші уявлення про юридичні факти.

Література

1. Васьковський Е.В. Учебник гражданского права. – СПб.: Книж. маг. Н.К. Мартынова, 1894. – 168 с.
2. Синюков В.Н. Юридические факты в системе общественных отношений: Автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. – Свердловск, 1984. – 21 с.
3. Алексеев С.С. Право: азбука – теория – философия: Опыт комплексного исследования. – М.: Статут, 1999. – 712 с.
4. Стальгевич А.К. Некоторые вопросы теории социалистических правоотношений // Сов. гос. и право. – 1957. – № 2. – С. 31.
5. Исаков В.Б. Юридические факты в советском праве. – М.: Юрид. лит., 1984. – 135 с.
6. Сурилов О.В. Основы общей теории держави і права. – О.: Одес. держ. ун-т, 1995. – 128 с.
7. Общая теория государства и права. Общая теория права / Под ред. В.С. Петрова, Л.С. Явича. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974. – 450 с.
8. Алексеев С.С. Общая теория права: В 2 т. – М.: Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 178 с.
9. Кечекьян С.Ф. Правоотношения в социалистическом обществе. – М.: АН СССР, 1958. – 186 с.
10. Ханнанов Р.А. Нормативные условия в динамике гражданского правоотношения // Сов. гос. и право. – 1973. – № 8.
11. Жеругов Р.Т. Теория государства и права. – М.: ЭЛЬ-ФА, 1995. – 246 с.
12. Синцова Т.А. Система юридических фактов в советском государственном праве // Правоведение. – 1981. – № 5. – С. 124.

УДК 342.1/2

С.В. Ковбасюк

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ЗМІН ФУНКЦІЙ І ІНСТИТУТІВ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Основним завданням даної статті є виявлення взаємозв'язку і взаємозалежності функцій і інститутів держави, оскільки ця проблема має важливе значення для розуміння суті держави як юридичного явища. Юридичну природу держави можна розкрити за допомогою її інституційного і функціонального аналізу, бо природа будь-якого феномена, у даному разі держави, найяскравіше виявляється в її функціях і внутрішній організації.

До вирішення поставленого завдання необхідно підійти за допомогою аналізу

категорій «функції держави» і «інститут держави». У сучасній юриспруденції до цієї проблематики зверталися такі дослідники, як проф. Ю.А. Тихомиров, А.Б. Венгеров, Л.А. Морозова, Н.І. Матузов, О.В. Зайчук, В.Є. Чіркін і деякі інші.

У загальнотеоретичній юриспруденції категорія «функції держави» – викликає і викликає різні інтерпретації, чим породила безліч дискусійних питань. Можна сказати, що ця проблема чи не найбільш емка за кількістю матеріалу. Який би аспект теорії і практики державно-правового буття не розглядався, він неодмінно виявляє зв'язок з питанням про функції держави [1]. До того ж функції держави є найважливішими якісними характеристиками й орієнтирами не тільки власне держави як особливої організації публічної влади, але і суспільства в цілому [2].

На думку багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників, під функціями держави слід розуміти основні (головні) напрями (сторони) діяльності держави, що виражають її суть і соціальне призначення [3].

Спробу осмислити різноманіття підходів до розуміння функцій держави здійснив В.В. Дьяконов, який виділив п'ять підходів до розуміння функцій держави [4].

Предметно-політичний, коли функції держави – це предмет і зміст діяльності держави, а також забезпечуючі її засоби і способи (А.Б. Венгеров, А.І. Денісов, Л.А. Морозова, В.С. Петров та ін.).

Соціально-телеологічний, коли функції держави – це її мета і соціальне призначення (А.П. Глебов, Л.І. Каськ, Л.В. Миколаєва, І.С. Самощенко та ін.).

Інтеграційний, коли функції держави – це основні напрями її діяльності, а також цілі, методи, форми і засоби її здійснення (В.К. Бабаєв, С.В. Бабаєв, В.М. Корельський, В.М. Сирих та ін.).

Нормативно-телеологічний, коли функції держави – це легалізоване вираження цілей і основного призначення держави (Ю.А. Тихомиров).

На наш погляд, при характеристиці функцій держави найбільш правильним є перший підхід, оскільки поняття функції і мети мають різний логічний зміст і їх не слід змішувати. Категорія «мета держави» пов'язана з тим результатом, який може бути досягнутий за допомогою здійснення функцій держави, у зв'язку з чим об'єднувати ці дві категорії в одну не слід. Включення в категорію функцій держави не тільки напрямів діяльності держави, але і засобів, способів і методів здійснення цієї діяльності необґрунтовано розширює дану категорію. Визначення функцій держави як легалізованого вираження цілей і основного призначення держави, по суті, збігається з наведеним вище визначенням функцій держави.

Функції держави не слід ототожнювати з функціями окремих її органів. На відміну від функцій численних державних органів, спеціально призначених для певного виду діяльності, функції держави охоплюють її діяльність у цілому, в них реалізуються соціальна цінність і суть держави, їх здійсненню підпорядкована робота всього державного апарату і кожного органу окремо. Так, якщо функції охорони прав і свобод людини і громадянина, забезпечення правопоряд-

ку покликані виконувати так або інакше всі органи держави, її якнайповнішому виконанню повинен бути підпорядкований весь механізм держави, то функцію нагляду за дотриманням законності покликані здійснювати лише органи прокуратури, саме в цьому полягає їх головне призначення [5].

Для цілей нашого дослідження цієї характеристики категорії «функція держави» цілком достатньо. Перейдемо тепер до розгляду категорії «інститут держави».

Категорія «інститут» є ключовим у багатьох соціальних дисциплінах. У соціології термін «соціальний інститут» позначає будь-якого роду впорядкування, формалізацію і стандартизацію суспільних зв'язків і відносин: стабільні комплекси статусів, ролей, груп і організацій, які забезпечують основу для задоволення фундаментальних потреб людини [6]. А сам процес впорядкування, формалізації і стандартизації називається інституціоналізацією.

Термін «інститут» у політичній науці використовується перш за все для позначення різного роду впорядкованих і формалізованих політичних відносин або для характеристики різного роду стійких об'єднань людей.

Засновником інституційного підходу в юриспруденції є Моріс Оріу. Відповідно до його визначення, інститут – це соціальна організація, що здійснила в собі вищий ступінь правового порядку, тобто організація, що володіє одночасно суверенітетом влади, конституційним устроєм цієї влади з певним статутом і юридичною автономією. Приймавши таке визначення, відразу ж можна відмітити, що корпоративний інститут є не що інше, як певна форма існування соціальної організації, тобто соціальна організація, яка доведена до певної досконалості [7].

Такий підхід до визначення інституту підтримує більшість представників так званого «старого інституціоналізму». Проте наприкінці ХХ ст. появився новий напрям у дослідженнях інститутів, який одержав назву «неоінституціоналізм». Представники даного напрямку під інститутом розуміють «правила гри в суспільстві або створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємини між людьми» [8].

Інституційний підхід до характеристики держави, на мій погляд, покликаний поглибити розуміння юридичної природи держави. У зв'язку з цим слід визнати справедливою думку Ю.А. Тихомирова, що для державознавства в цілому одним із ключових є поняття «інститут держави». Воно дозволяє краще з'ясувати природу держави як складної соціальної системи, її елементи: соціально-владний, функціонально-цільовий і організаційний. Поняття «інститут держави» дає можливість уявити державну організацію як систему інститутів, вельми різних, але зв'язаних між собою і таких, що піддаються науковій типології. Ці інститути охоплюють всі сторони і варіанти державної організації, а не тільки органи держави, оскільки устрій і функціонування держави не зводиться до інституційної характеристики її органів [9].

Можна стверджувати, що інститут держави виражає складну юридичну природу держави; не випадково для визначення поняття «інститут держави» В.Є. Чіркін використовує цілу систему ознак, серед яких такі [10]:

1) інститут держави – це не система правових норм і не певний компонент

політичної системи (як в політології), а елемент державності, основна одиниця юридичної природи держави;

2) це завжди відносно відособлена частина державної структури, що володіє певною автономією;

3) будучи частиною ширшої структури – держави, інститут держави володіє регулятивним характером для певної сфери суспільних відносин;

4) інститут держави завжди виступає як спосіб організації певних зв'язків і відносин у державній цілісності;

5) будь-який інститут держави завжди має не тільки свою організацію, але і своє функціональне призначення.

Як уявляється, до цих ознак інституту держави необхідно віднести також його нормативне закріплення на рівні національного законодавства.

Визнання перерахованих вище ознак інституту держави дозволяє визначити його як автономну організаційно-функціональну структуру, що виконує особливу функцію в цілісній структурі державного буття.

Визначившись зі змістом категорій «функції держави» і «інститути держави», можна позначити основні напрями їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

З одного боку, саме функції, а також завдання і цілі держави визначають її інституційну систему. Пріоритетність тієї або іншої функції держави обумовлює становище інституту в механізмі держави. Так, на ранніх стадіях розвитку держави основними його функціями були оборона від зовнішніх ворогів і підпорядкування суспільства пануючому класу. Виконання цієї функції покладалося на збройні сили, що робило їх основним інститутом держави до буржуазних революцій в Європі.

З іншого боку, інституційна система держави визначає форми і методи здійснення функцій держави. Інституційна система держави також служить наочною ілюстрацією того, які функції держави є основними для даної держави, а які другорядними. Держава може скільки завгодно заявляти про пріоритетність тих або інших функцій, але саме інституційна основа здійснення цих функцій показує реальний стан речей.

Важливим чинником діяльності держави є глобалізація. У наукових дослідженнях відзначається формування загальних для всього людства цінностей. Існування цих цінностей ставить перед державою нові цілі й завдання, що не може не позначатися на внутрішніх і зовнішніх функціях держави. Звичайно в юридичній літературі багато уваги приділяється таким важливим тенденціям в розвитку внутрішніх функцій держави, як їх інтернаціоналізація, тобто надання внутрішнім функціям значного міжнародного аспекту, їх тісна взаємодія із зовнішнім середовищем, взаємозв'язок внутрішньої і зовнішньої політики держави. Звідси випливає, що внутрішні функції держави не можуть розвиватися виключно на власній основі, визначатися цілями, завданнями, що базуються тільки на національному інтересі, без урахування інтересів міжнародного співтовариства. Адже будь-яка держава не може існувати ізольовано від інших держав, всі вони зв'язані узами міжнародного співтовариства, необхідністю брати участь у вирішенні глобальних проблем, отже, вони повинні погоджувати свої інтереси з інтересами міжнародного співтовариства [11].

У той самий час, незважаючи на ухвалення багатьма державами загальнолюдських цінностей, конкретні моделі демократії, прийняті в окремих державах, різні за своєю природою. Основними моделями демократії є ліберально-демократична, соціал-демократична і консервативна.

У рамках ліберально-демократичної моделі держава через законодавство, інститути власності, механізми ринкової економіки координує індивідуальні інтереси і стимулює індивідуальну активність. Правова база фокусується на громадянських правах. Тому і досягнення добробуту виступає не лише завданням держави, а, передусім, змістом зусиль самої особистості. Таким чином узгоджуються державні й особистісні інтереси і потреби.

Що ж до Європи, в яку Україна інтегрується в ході реформ, то їй притаманні дві інші моделі.

Соціал-демократична, яка утвердилась, наприклад, у Скандинавських країнах, в управлінні робить акцент не на державних, а на самоврядних інституціях. Тому гарантії спираються як на державну, так і на недержавну підтримку. Пріоритетними виступають соціальні права, для чого законодавчо регулюється диференціація доходів в аспекті запобігання різким розходженням їх рівня.

Друга – консервативна модель, характерна для Німеччини чи Великої Британії. У ній соціальна диференціація і майнова нерівність вважаються явищем природним і нормальним. Тому головною функцією держави виступає перерозподіл доходів через гнучку податкову політику та компенсації щодо окремих соціальних категорій. Пріоритети надано, передусім, громадянським, потім соціальним правам. І лише останніми в цій ієрархії ідуть права політичні [12].

Цей приклад демонструє, по-перше, що, незважаючи на визнання всіма трьома моделями одних і тих функцій держави, прийоми, способи і, що важливо для нашого дослідження, інституційна основа їх здійснення значно відрізняються. І по-друге, що функції та інститути держави визначаються уявленнями, що склалися в суспільстві, про роль держави.

Не можна не відзначити, що зміна функцій держави головним чином впливає на інституційну систему держави. Так, підвищення значення функції захисту прав і свобод людини і громадянина спричинило не тільки зміну структури багатьох інститутів держави, але й привело до виникнення нових інститутів держави (інститут омбудсмена).

Глобалізація привела до поширення методу запозичення тих інститутів, які довели свою ефективність у здійсненні функцій держави і захисті загальнолюдських цінностей.

У сучасному світі виникає своєрідний глобальний «ринку інститутів». На цьому ринку відбувається, по-перше, «продаж» інститутів державними структурами корпораціям і приватним особам. По-друге, відбувається пропозиція інститутів успішнішими країнами для «трансплантації» в інші держави, коли «сторону попиту» представляють не приватні структури, а держави [13]. Наявність ринку інститутів породжує інституційну конкуренцію між державами, яка перетворюється на силу, що змушує держави постійно вдосконалювати свою інституційну структуру.

Дослідження взаємозв'язку інститутів і функцій держави набувають дедалі більшої актуальності у зв'язку із зміною місця і ролі держави в сучасному світі, що глобалізується. Відповідно до прогнозів фахівців, найближчим часом, залишаючись головним учасником міжнародних відносин і головним інститутом політичної системи, держава змушена буде поступитися багатьма своїми позиціями, змінити свої інституції, а вплив недержавних інститутів в цілому приведе до зміни характеру здійснення державної влади. Певні недержавні структури дедалі більш активно конкуруватимуть з державою, а державна влада дедалі частіше делегуватиме свої повноваження недержавним інститутам. Всі ці чинники, врешті решт, віддзеркаляться на інституційних особливостях сучасної держави. Особливо значущими бачаться зміни місцевих інститутів держави [14].

В умовах глобалізації відбуваються принципові зміни у функціях і інститутах держави. Зокрема, це виражається по таких пунктах. Визнання більшістю держав загальнолюдських цінностей ставить перед державою нові цілі й завдання, що приводить до функціональних і інституційних змін природи держави. Останнім часом відбувається переосмислення функцій держави і створюються нові інститути для їх здійснення. Прискорюється процес запозичення державних інститутів, що довели свою ефективність, формується міжнародний ринок інститутів і інституційна конкуренція. Глобалізація приводить також до інтернаціоналізації внутрішніх функцій, надання їм міжнародного аспекту.

Література

1. Черноголовкин Н.В. Теория функций социалистического государства. – М., 1970. – С. 5.
2. Теория государства и права / Под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М., 1997. – С. 61.
3. Див.: Теорія держави і права. Академічний курс / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К., 2006. – С. 71.
4. Дьяконов В.В. Функции государства: понятие, содержание, сущность // Закон и право. – 2006. – С. 40.
5. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права. – 2-е изд. – М., 2006. – С. 58.
6. Чернецький Ю. Сучасний інституціоналізм як напрям соціологічного теоретизування // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2003. – № 4. – С. 34.
7. Ориу М. Основы публичного права. – М., 1929. – С. 116.
8. Панов В.П. Трансформация политических институтов в России: кросстемпоральный сравнительный анализ // Полис. – 2002. – № 6. – С. 58.
9. Тихомиров Ю.А. Государственные институты и закон // Сов. гос. и право. – 1980. – № 10. – С. 39.
10. Чиркин В.Е. Государствоведение. – М., 1998. – С. 124.
11. Морозова Л.А. Влияние глобализации на функции государства // Гос. и право. – 2006 – № 6. – С. 102.
12. Кормич А.І. Взаємозалежність функцій як елемент моделі сучасної держави // Актуальні проблеми держави і права: Зб. наук. пр. – 2003. – Вип. 18. – С. 12.
13. Либман А.М. Институциональная конкуренция и постсоветская трансформация (влияние неформальных институтов) // Общественные науки и современность. – 2006. – № 6. – С. 53.
14. Оборотов Ю.Н. Образы государства в глобализирующемся мире // Закон и жизнь. – 2004. – № 8 (153). – С. 6.